

SZOCIOLÓGUSOK NEMZETKÖZI ÉRTEKEZLETE AZ ÖNIGAZGATÁSRÓL

Dubrovnikban december 13–17-ike között tartották meg a szociológusok első nemzetközi értekezletét, amelynek tárgya a participáció és az öngazgatás volt.¹ A témakör a szociológusok számára nem mindenben egyértelmű, de világszerte a valóságban, társadalmi elvárásokban és kitűzött célokban a participáció és az öngazgatás annyira jelen van, mi több: az ezzel kapcsolatos tudományos kutatások is annyira elterjedtek már világszerte, hogy indokolt volt összehívni ezt a nemzetközi értekezletet.

Az értekezlet szervezője négy jugoszláv intézmény volt² a Jugoszláv Országos Szakszervezeti Szövetség védnöksége alatt, — és jó munkát végeztek. Bizonyítja ezt az a nagy érdeklődés is, amely a legkülönbözőbb országok szociológusai részéről megnyilvánult³, akik közül nagy többsége el is jött.⁴ Természetesen az értekezlet eredményei ez esetben — véleményem szerint eredménytelenségről nem beszélhetünk, — csak részben a szervezők érdeme, az már mindenekelőtt magukon a résztvevőkön múlt.

A szociológusok dubrovnikai értekezlete két kötetben kinyomtatott (24 beszámoló)⁵, és a magukkal hozott és előre sokszorosított további mintegy ötven beszámoló⁶ alapján dolgozott. Az értekezlet munkája főleg négy szakosztályban folyt: 1. a tudományos és műszaki fejlődés és a participáció; 2. ipari demokrácia, participáció és öngazgatás; 3. munkásmozgalom (szakszervezetek, pártok stb.), participáció és öngazgatás; 4. társadalmi rendszer (gazdasági, politikai, kommunális), participáció és öngazgatás. Az első szakosztályt kivéve a többiek a nagyszámú referensek miatt, saját belátásuk és a résztvevők érdeklődése szerint 6–20 tagú munkacsoportra oszlottak. Így a kettes számú szakosztály (alapjában véve üzemszociológiai vizsgálatokkal foglalkozó szociológusok csoportja) miután fél napját a jugoszláv öngazgatást tárgyaló beszámolóknak szentelte (France Bučar, Janez Jerovšek, Josip Obradović, Veljko Rus és Dušan Bilandžić beszámolóinak, a távollevő Josip Županov beszámolóját nem vette tárgyalás alá), a participáció és az öngazgatással kapcsolatban a következő öt témával foglalkozó csoportra oszlott fel: átfogó, általános témakör (meghatározások, célok, normák, értékrendek, alternatívák), a termelő szervezet belső tényezői (szervezeti struktúra, összehasonlítások, a jelentkező nyereség anyagi és más szempontból, értékeltelemelődások), a szervezeten kívüli tényezők (politikai, történelmi, gazdasági, kulturális), a változások és fejlődést előidéző, valamint lehetővé tevő tényezők (akciók, társadalmi erők, távlatok), és végül az öngazgatással kapcsolatos kutatások metodológiája és felvételezési-módszertani kérdések.

Az ilyen és hasonló kiscsoportmunka lehetővé tette, hogy el is olvassák egymás beszámolóit a munkacsoport tagjai, és egész konkrét, nem formális vita alakuljon ki minden egyes beszámoló alapján. Természetesen fogyatékosága is volt az ilyen munkának. A résztvevők csak szűkebb érdeklődésükhöz tartozó kérdéseket beszélhettek meg, nem kaphattak beható képet arról, ami a munkacsoporton kívül történt, és maradt; ami rendszerint a tudományos értekezésnél történni szokott (akkor is, amikor az összes beszámolókat és közléseket jó előre megküldik). Ugyanis az, hogy az írott szöveg tanulmányozása valójában az értekezlet után következik. A harmadik nap végén, különben a kettes számú szakosztály miután plenáris ülésén röviden beszámoltak a munkacsoportokon belül végzett eszmecserek lényegéről, és három csoport úgy vélte, hogy kielégítő módon megtárgyalták a csoporttagok beszámolóit, egy újabb közös munkacsoportot alakítottak (az üzemen belüli a különböző országokban már megvalósult öngazgatás, illetve participáció összehasonlító

módszerrel való vizsgálására, szem előtt tartva a már tárgyalt jugoszláv gyakorlatot), míg a két nagyszámú csoport még folytatta munkáját.

A hármas számú szakosztály jelentős résztvevőt csoportosított maga köré, mert az öngazgatás elemei, a participáció és az ezzel kapcsolatos tervek különösen több nyugati fejlett kapitalista államban igen közvetlenül érinti a szakszervezeteket és a hozzájuk kapcsolódó politikai pártokat. A participáció révén szándékoznak néhol nagyobb társadalmi befolyásra szert tenni, de nem egy országban a leszűkített participációt igyekeznek a tőkés felhasználni, hogy port hintsenek a munkások szemébe, hogy szubjektíve azt higgyék, valamit elértek, és ezáltal háttérbe szorítsák a szakszervezet befolyását és szerepét, mint a munkásosztály tömeges osztályszervezetét. Mindenképpen ma a participáció különböző formája és tartalma megkerülhetetlen téma, sőt a közvetlen tevékenység kérdése nem egy tőkés ország szakszervezeti mozgalma számára.

A négyes számú szakosztály viszont a lakosság és a szervezett csoportok részvételét tárgyalta a helyi közösségekben és érdekszövetségekben, amelynek jelentős gyakorlati és kutatási hagyománya van nyugaton, de ugyanakkor a szocialista társadalmi rend egyik lényeges tételét is képezi a dolgozók tömeges részvétele a hatósági szervek alapsajtjeiben való részvételük és a hatalom közvetlen gyakorlásában. Noha, két különböző társadalmi rendszerről van szó, és azon belül a lakosság participációjának, öngazgatásának bővítése nem jelent közvetlenül változást a társadalmi rend lényegében, ennek a kérdésnek is bőséges kutatási anyaggal csak tanulmányozója van. Természetesen e téren a kutatók nem csak szociológusok, mint ahogy az előbbi, hármas számú szakosztály résztvevői között, a nagyobb szakszervezetek tudományos kutatói mellett ott voltak a szakszervezeti vezetők és politológusok is.

A mintegy kétszáz résztvevőt? különféle érdeklődés hozta egybe a szociológusok nemzetközi értekezletén. Természetesen az öngazgatás és a participáció érdekelt mindenkit — ezzel foglalkoztak a tudósok és kutatók eddig is —, de a külföldiek nagy része elsősorban a jugoszláviai gyakorlatra és elméletre, annak vizsgálati eredményeire és a további távlatokra voltak kíváncsiak. A házigazdák természetesen ilyen értelemben az érdeklődő kollégák rendelkezésére állottak, de érthető, hogy viszont a hazaiak részéről hangsúlyozottabb volt az érdeklődés a nagyvilág jelenségei iránt. E tekintetben az érdeklődésre friss, első kézből jövő értesüléssel szolgáltak a Peru és Málta társadalmi jelenségeit vizsgáló szociológusok. Újszerűek voltak azok a beszámolók is, amelyek Latin-Amerika egy-egy államában, továbbá Norvégiában, Svédországban, Hollandiában valamint Nyugat-Németország szakszervezeti mozgalmában az újabb kialakuló álláspontokról szóltak, amelyeknek politikai súlyuk van, és a munkásosztály osztályharcának politikai célkitűzéseit és harci módszereit egészítik ki.

Amikor arra utalunk, hogy az összesereglett nagyszámú kutatót nem utolsósorban a jugoszláv öngazgatás tudományos vizsgálata érdekelte, nem jelenti azt, hogy mindenki az öngazgatás iránti rokonszenvből jött el erre a nemzetközi értekezletre. Nem egy kutató számára, ez a nagyszámú egyesült államokbeli és Kanadából jött kutató esetében van így, egyszerűen ez a témakör képezi tudományos kutatásának és érdeklődésének tárgyát, ami következtében bőven akadt Jugoszláviával élesen szembehehelyezkedő megközelítési mód és álláspont is. Mégis a tisztán politikai jellegű csatározások háttérbe szorultak, az ilyen villongások kezdeményezői nem maradtak válasz nélkül, de ami sokkal lényegesebb: akik ilyen módon, tudományos indoklás nélkül szerettek volna dicsőséget szerezni világnézetüknek, nem vihették sokra. Ugyanis kínos izoláltságba hozták önmagukat, és csak az maradt meg nekik, hogy hazaérkezve, esetleg saját írásos jelentéseikben kiszínezzék és szépítsék az ilyen természetű személyes erőfeszítéseiket.

Természetesen, a különböző társadalmi rendszerekből fakadó lényeges különbségek szükségszerűen nagy nehézséget gördítettek a résztvevők közös munkája elé. Ezzel jó előre tisztába voltak a szervezők és a résztvevők többsége, mert amikor olyan lényeges kérdések kerültek a vizsgálódás központjába, mint amilyen a munkásosztály helyzete, a termelési viszonyok, a bérmunka és a munkáltató megbízottjainak viszonya, a munkaközösség és a globális társadalom viszonya, akkor nemcsak egyszerűen szemantikai problémák akadályozták a nagyobb megértést az ilyen nemzetközi értekezleteken. A jelentéstan akadályokon túlmenően sokkal nagyobb jelenségek játszanak közre, amelyek, még nem zárják ki a nemzetközi tudományos együttműködés lehetőségét, különösen akkor, ha tisztában vannak a résztvevők a néyleges akadályokkal, amit különben bizonyít a dubrovnikai értekezlet eredménye is.

Az értekezlet esti gyűlékezetei részben összefoglalták a kerekasztal rendezvényeken (valójában öt-hat nemzetközileg ismert szakember fejtegetései és vitája, a hallgatóság köréből is bekapcsolódó vitázóval) a szakosztályokban felmerült kérdéseket és megállapításokat. Alapjában véve több volt a kérdésfeltevés, mint a többség számára elfogadható megoldás. Számunkra, jugoszlávok számára, ez bizonyára könnyebben felfogható körülmény volt, de ezt a záróértekezlet egyik összefoglalója is helyesen kihangsúlyozott: a nem-

zetközi értekezleten valójában tartalmában két különböző dolog volt terítéken: az öngazgatás (a maga ideálisan elképzelt és valójában megvalósuló módjában), amely társadalmi viszonyt, a kapitalista és etatista társadalmi-termelési viszony túlhaladását jelenti, és a „nemönigazgatás” (leggyakrabban participációval, ipari demokráciával, de másképpen, néha „önigazgatással” jelölve), amely valójában mikroszociológiai viszonyt jelent egy adott globális társadalmi rendben belül. Ez utóbbi nem változtatja a társadalmi rendszert (például a kiberc rendszer, vagy a mostani irányzatok egy-egy nyugati fejlett tőkés államban), hanem a hierarchikus üzemi szervezeti rendszer lebontását jelenti, amely a mai fejlettségi fokon mindinkább maradinak mutatkozik, amely hozzájárulhat a munkások elidegenítettései érzetük visszaszorításához, más mikroszociológiai viszonylatba is változásokat hoznak, de mindez inkább az üzemszervezés problémakörébe tartozik, mint a termelési viszonyok kialakításába.

Ennek kapcsán bizonyosodott be azután az is, mennyire viszonylagos értékű az ipari demokrácia témájára végzett nemzetközi összehasonlító kutatás is. Ezt bizonyította egy közös, öt állambeli (Ausztria, Izrael, Jugoszlávia, Olaszország, USA), különben igen érdekes kutatás⁸ eredménye, amelyik éppen a globális társadalomban jelentkező nagy különbségek miatt nem vonja kétségbe a megejtett vizsgálatok helyénvalóságát, de összehasonlíthatóságukat nagyon is relativizálja, és ezért komparatív értéke csak igen halvány indikatív jellegű lehet.

Megjegyzendő, hogy a jugoszláv öngazgatás e mostani alkotmány módosítások megvilágításában, a társult munka alapszervezeteit vizsgálva, megcáfolta azokat a téves nézeteket, hogy az öngazgatás voltaképpen a kevésbé fejlett üzemeknek megfelelő helyzet. A termelés alapegységében kialakított öngazgatás nem gátolhatja az integrációs folyamatokat és a termelés és eszközök koncentrációját, amelyet a most világszerte kibontakozó technológiai forradalom sürget, sőt inkább elősegítheti a tudomány-műszaki forradalom ilyen irányú hatását a termelési folyamatok szervezethez viszonyítottan.

A Dubrovnikban megtartott szociológusok nemzetközi találkozásának mérlege nemcsak áttekintést nyújt, milyen szintet és milyen eredményeket ad az öngazgatás és munkásparticipáció kutatása. A résztvevők elhatározták, hogy állandó öngazgatással foglalkozó nemzetközi tudományos központot alakítanak. A központ tevékenysége (megválasztották irányító szervét is) nemzetközi tudományos információk szolgáltatását végez majd, de lehetőséget nyújt tudósképzésre és nemzetközi kutatásokra is. Ez a dubrovnikai tanácskozás, ahogyan az a nemzetközi szociológus-szervezet elnöke üdvözlő beszédében hangsúlyozta⁹, egyike azoknak a tanácskozásoknak, amelyeket a munkaszociológusok és szervezésszociológusok már 1973-ban és 1974-ben tartanak majd meg, mint az 1974-es Torontóban összeülő kongresszus egyik fő témájának előkészítője.

JEGYZETEK

- ¹ The First International Sociological Conference on Participation and Self-management — Première conférence internationale des sociologues sur l'autogestion et la participation.
- ² Institut za društvena istraživanja, Sveučilište Zagreb; Fakulteta za sociologiju, politične vede in novinarstvo, Univerza v Ljubljani; Institut za društvene nauke, Beograd; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- ³ A szervezők novemberi négyes számú közleménye több mint 150 érdeklődő nevét és dolgozatát közli.
- ⁴ Az értekezlet napi értesítőjének első két száma 189 hazai és külföldi résztvevő érkezését jelzi. Az értesítő 3-ik száma 203 résztvevő nevét és teljes címét közli.
- ⁵ A beszámolók első részét két könyvben jelentették meg. Prva međunarodna konferencija o participaciji i samoupravljanju, Dubrovnik — Jugoszlavija 13—17. XII. 1972. Reports, Volume I; Zagreb, 1972. 201 oldal; Participation and Self-management, Dubrovnik — Jugoszlavija 13—17. XII. 1972. Vol. 2; Zagreb, 1972. (232 old.). Az első kötet 11 hazai szerző beszámolóját közli idegen nyelvű fordításokban. A második kötet négy hazai és kilenc külföldi szerző munkáját jelentette meg.
- ⁶ E sorok írója további 42 sokszorosított beszámolóhoz jutott magán az értekezleten. Megjegyzendő, hogy a beszámolók szerzői nem minden esetben tették munkájukat mindenki számára hozzáférhetővé. Az említett szám valójában tünteti fel a szervezetek bejelentését, hogy a nyomtatásban még nem közölt munkákat a további 3—4. kötetben fogják majd közreadni.
- ⁷ Mintegy 40 államból sereglett egybe a 203 nyilvántartott résztvevő. Európa különféle államaiból mintegy 75 szociológus jött Dubrovnikba. Amerikából (főleg az USA-ból és Kanadából, de 20 Latin-Amerikából) jött a résztvevők másik harmada, míg Jugoszláviából 66 résztvevő volt jelen, köztük fiatalabb egyetemisták és kutatókkal foglalkozó munkatársak is. Ázsiából 4 kutató két országból volt jelen, Koreából és Izraelből.
- ⁸ Az előre jelzett cím: Arnold S. Tannenbaum (Ann Arbor), Mino Vianello (Roma), Menachem Rosner, Georg Wiesner (Wien), B. Kavčič (Ljubljana), Report on an International Research (Austria, Israel-Kibbutzim, Italy, USA, Yugoslavia) concerning Industrial Hierarchy. A kiosztott 64 oldalas közlemény címe a következő volt: Mino Vianello, Istituto di Statistica e Ricerca Sociale „Corrado Gini” — Univ. degli Studi in Roma: Hierarchy and Ideology, a research by A. Tannenbaum, B. Kavčič, M. Rosner, M. Vianello, G. Wiesner.
- ⁹ The message to the Conference by Professor Ruben Hill, President of ISA, December 10, 1972. Dr. Eugen Pusić, President; Dr. Rudi Supek, Vice-President and Dr. Ivan Cifrić, Secretary.